

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Vendels kyrkmålningar av Johannes Ivan 1451-1452

Alm, Henrik

Fornvännen 376-380

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1930_376

Ingår i: samla.raa.se

— enligt vad jag nyss påpekat — den samtida vegetativa ornamentiken, så som den manifesterar sig i uppländska tak- och valvmålningar, redan vid 1300-talets mitt i det närmaste upplöst sitt samband med det sistförflutna halvseklens stil och står beredd till sin förvandling i sengotisk anda.

Carl R. af Ugglas.

Vendels kyrkmålningar av Johannes Ivan 1451—1452.

Redan på detta tidiga stadium har ett omnämnande av de i dagarna framtagna Vendelmålningarna från 1400-talets mitt ansetts här böra inflyta. Konservator Alfred Nilsson leder arbetet med målningarnas framkallning och Erik Fant är arkitekt för restaureringen, som grundas på Riksantikvariens Curmans förslag. Undertecknad har även på Riksantikvariens uppdrag haft tillfälle att följa arbetet.¹

Bland den stolta serien av något hundratal målade uppsvenska kyrkor är det ju blott några få, som äro både daterade och signerade. Till dem hör nu Vendel, och dess upphovsman har från att blott hava varit ett namn i vår konsthistoria ryckt fram som den fjärde av hittills mera bemärkta målare under 1400-talet (i nu nämnd tidsföljd): Johannes Rosenroth — Johannes Ivan — Peter — Albert. De två mellersta verksamma från omkr. 1400-talets mitt bilda liksom portalfigurer för de gamla² Sylwanska gruppbeteckningarna: Johannes Ivan för den mera nationellt (af Ugglas³) i äldre ornamentsstil förankrade Bro-Knivsta-gruppen med kandelaber- eller kedjemönstret i valvkappornas mitt och sparsam figural valvmålning, och Peter för den tyskinfluerade Kumla-gruppen (Alberts grupp) med en rikedom av scener (Biblia Pauperum i träsnitt) och växtornament mest företrädd i Mälardalen.

Johannes Ivan är så radikalt skild från den något senare mest i Södermanland verksamme Peter och Albert-gruppens överrika figurprydda valv, att han i Vendel och även i Östra Ryd blott låtit fina växtslingor följa valvbågar och valvkappor på deras luftiga färd. Bågarna understödjas i Vendel även av de från äldre måleri kända gotiska, krabblignande böjda bladen i ljusa toner. Det är blott gördelbågen, närmast triumfbågen, med de tretton patriarkerna i rundlar (jämför närmast Färentuna), som är ensam om figurer i långhusets välvda delar.

På grund av Vendelmålningarnas tidiga datering i det uppländska måleriet skrev Hildebrand redan 1881: Det vore av synnerligt intresse att få

¹ En första uppsats angående signaturen inflöt i Sv. Dagbl. den 4. 8. 1930.

² I det stora samlingsverk över det uppsvenska senmedeltida kyrkomåleriet, som doc. Cornell har under avfattning, får Johannes Ivan en närmaste fortsättning i "Tierpsgruppen" med utlöpare i Finland.

³ Studier i Uppl. kyrkl. konst 1918.

Fig. 150. S:t Görän och Katarina.¹

dessa målningar blottade (K. V. A:s Månadsblad 1881: sid. 171—174). En del av dess rika inskrifter voro kända genom Bureus anteckningar av år 1601 i Sumlen (delvis utg. i "De Svenska Landsmålen" 24:de h. 1886 A,

¹ Fotografierna till fig. 150 och 152 har doc. Cornell godhetsfullt ställt till förfogande.

sid. 208 f), genom Rhezelius (utg. i Uppl. Fornm. f:s Tidskr. Bil. t. hft:a 30—32) genom Peter Dijkman (i *Antiquitates Eccl.*, Stockholm 1703, sid. 41 och 103) och genom Peringsköld (i *Monum. Uppl. handskr.*). Den nuvarande riksantikvarien, som sedan nära 20 år tillbaka planlagt restaureringen åt församlingen, får i år skåda det som den förste företrädaren sett, till och med så tillvida, att kyrkorummet på hans förslag frilägges till det utseende det hade vid Bureus besök. Läktaren med ornerade delar från 1624 års "skullebyggnad" flyttas nämligen in i den ståtliga nykyrkan vid norra väggen. Härigenom fördubblas muralmålningarnas verkan i långhuset. Till Mariabarndomsväggen i nordost och legndarieväggen (fig. 150) ovan portalen i söder läggas nu den stora passionsväggen i väster och katekismusväggen i nordväst. Den senares skadade fornsvenska texter torde nu kunna räddas genom Bureus avskrifter. Detta tillskott i mural-

Fig. 151. Johannes Ivans signatur.

målningen är särskilt tacknämligt, då väggarnas målningar i våra kyrkor äro särskilt illa åtgångna och förlorade genom nya fönster och yttermurars blekande fukt.

Inemot $\frac{2}{3}$ av de namngivna helgonen¹ i "Letania omnium sanctorum" kunde vendelborna återfinna på sina kyrkväggar, beledsagade av mässbokens skönaste missaltyper såsom skiljande ornament mellan scenernas skikt och vid profeters och apostlars confessiones. Som en canonbild tronade ännu på 1700-talets början triumfkrucifixet med sina sidofigurer på skrancket under triumfbågen. Utom Marias och Jesu barndomshistorier — kyrkan var en Mariakyrka — finnas Barbaras, Katarinas och Laurentii martyrhistorier. Bland färgerna märkas särskilt rikligt den då dyrbara koboltblå. Konstnärens säkra kraftiga penselföring kanske bäst framträder i nordostväggens fem scener ur Joakims och Annas historia. Den friskast

¹ Till och med de i Norden troligen hittills enastående bilderna av de i kalendariet oskiljaktiga Felicitas och Perpetua förekomma.

bibehållna väggen, skyddad av det framförvarande vapenhuset, må dock här avbildas (fig. 150). Dess iprickade skador synas å bilden: partiet vid drakens nedre klo och en del av befälhavaren vid avrättningen. Versen, redan avskriven av Dijkman (ej känd i Månadsbladets resumé), som var informator och måg i huset hos kyrkoh. Edhelius i Vendel, lyder:

Virgo d(u)m clamat de celis angelus astat
Percussa gladio dat lac pro sanguine collo.

På sköldbågens västra sida till vänster om inskriften finnas två signaturer: Han(n)es yvan malare [fornsvenska] och därnedanför: Claw(u)s — scripsit P(resbyter?) (Ve)ndel An(n)o d(omi)ni 1: 4: 52.

Fig. 152. Jungfru Maria i vaggan.

Johannes Ivan är känd från en skadad inskrift i Östra Ryd såsom mästare till dess målning 1449. Dess ännu syntiga övermålade valv är redan nämnt. De överkalkade målningarna äro bevarade i enkla kopior i ATA och bilda nu jämförelsematerial av ej ringa värde. Målarens sista arbete gällde Alunda kyrka, där han blott medhann koret, då han 1465 avled och där blev begravnen. Dessa målningar äro ännu överkalkade. Hans verksamhet under minst 15 års tid borde kunna visa fram fler spår.

Herr "Clawes i Vendel", som tecknat sig som redaktör för inskrifterna var säkerligen en lärd man. Här är ej fråga om osäker och felaktig text som eljest är så vanlig i tidens målningar. Kyrkoherden (ej i Herdaminnet) har med sitt sigill med S:t Sigfrids bild styrkt köpehandlingen, då Agnete Krummedige sålde Örby till sin systerson Johan Kristersson (Vasa) 1451. Hennes och den avlidne mannens Sten Thuresson (Bjelkes) föräldravapen pryda en valvtrové. Samma år Örby såldes gav hon alltså sin gård

till sockenkyrkans prydnad. Kyrkoherden har ock låtit måla sitt skyddshelgon i naturlig storlek vid huvudingången. Många släktrådar, ej blott konstnärliga, leda mellan Rydboholm och Örbyhus. Vid Vasasläktens intåg i de gamla gårdarna läto de äldre innehavarna pryda sina kyrkor.

Fig. 153. Skördeundret under flykten till Egypten.

År 1449 det rätta årtalet, har nämligen Johan Kristersson, som inskriften säger, ej kunnat bekosta Östra Ryds kyrkas målning, han var då omkr. 19 år gammal och hans första fru, Birgitta Gustafsdotter (Sture), som i hemgift fick Rydboholm, var ännu 1452 jungfru och omtalas gift först 1462.

Fynden av tidigare målningslager och sakristian nästan intakt bevarad med dekor och fönster i tidigaste gotik torde komma att behandlas i ett senare meddelande.

Henrik Alm.